

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛІСТИКИ ТА КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОГО ПРАВА

УДК 343

DOI <https://doi.org/10.51989/NUL.2024.6.14>

ПРАКСЕОЛОГІЧНІ ОСНОВИ РОЗСЛІДУВАННЯ КОРУПЦІЙНИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ВЧИНЕНИХ ПРАЦІВНИКАМИ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

Дрозд Віталій Юрійович,

науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем
запобігання кримінальним правопорушенням факультету № 3
Донецького державного університету внутрішніх справ



До одного із важливих напрямів забезпечення розслідування корупційних кримінальних правопорушень, вчинених працівниками правоохоронних органів, належить розробка дієвої криміналістичної методики.

У статті акцентується, що послідовне вибудовування теорії і практики будь-якої діяльності має починатися саме з формулювання основ їх теоретичного і практичного впровадження.

Автор констатує, що праксеологія, маючи своїм предметом стани, закони і принципи ефективності або неефективності дій систем, являє собою аналітичні дослідження, головним завданням яких є раціональне осмислення людської діяльності як цілісного феномену, та виступає інтегральним чинником наукового знання. Саме тому при побудові криміналістичної методики розслідування корупційних кримінальних правопорушень, вчинених працівниками правоохоронних органів, праксеологічні основи виступають інструментом ефективного практичного впровадження теоретичного підґрунтя.

Наголошено, що оптимізація та забезпечення ефективності криміналістичної методики розслідування корупційних кримінальних правопорушень, вчинених працівниками правоохоронних органів, спрямована на максимальну орієнтацію на забезпечення потреб практики та виражається у створенні програмно-цільового методу розслідування, тобто у розробці алгоритмів процесу розслідування в цілому або проведення конкретних слідчих (розшукових) дій.

Окреслено один із ефективних алгоритмів розслідування зазначених кримінальних правопорушень, а саме методологію «Оцінка загрози з боку особливо небезпечних форм організованої злочинності» (Serious and Organised Crime Threat Assessment, SOCTA), яка є стратегічним звітом, містить детальний аналіз сфер злочинної діяльності та акцентує увагу на визначенні основних загроз та ризиків у послідовній боротьбі з тяжкими злочинами та організованою злочинністю.

Ключові слова: праксеологія, корупційні кримінальні правопорушення, працівник правоохоронного органу, алгоритми розслідування.

Drozd Vitalii. Praxeological basis of the investigation of corruptive criminal offenses committed by employees of law enforcement officers

One of the important areas of ensuring the investigation of corruption criminal offenses committed by law enforcement officers is the development of effective forensic methods.

The article emphasizes that the consistent development of the theory and practice of any activity should begin precisely with the formulation of the foundations of their theoretical and practical implementation.

сконалення правозастосовної практики [4, с. 290]. Водночас теоретичною базою такого підходу є саме праксеологія – програма комплексних наукових досліджень умов, засобів і принципів ефективної та якісної людської діяльності [5, с. 512].

Послідовність і надійність дослідження події злочину дає підстави стверджувати, що вона, як і будь-яке явище об'єктивної дійсності, є індивідуальною та неповторною, тому її пізнання також відрізняється специфічними індивідуальними рисами. Проте кожен злочин та особливості проведення досудового розслідування мають повторювані ознаки, що є основою для формування та розробки типових прийомів розслідування як в цілому, так і щодо однорідних за криміналістичною характеристикою злочинів [6, с. 567].

З огляду на сказане у науковій криміналістичній літературі все частіше лунають пропозиції щодо алгоритмізації процесу розслідування, який має переважно будуватися на визначеному переліку слідчих (розшукових) дій, виходячи зі слідчої ситуації та завдань розслідування.

Процеси алгоритмізації розслідування охоплюються технологічним підходом у криміналістиці, який нарівні з праксеологічним органічно включений у діяльнісний підхід, головна ідея якого полягає у забезпеченні практичного спрямування криміналістичної методики, про що неодноразово наголошували вчені-криміналісти.

Змістовну частину криміналістичної методики становлять методичні рекомендації, які є комплексами взаємопов'язаних типових порад, апробованих слідчою практикою і пропонованих до застосування в розслідуванні окремих видів злочинів, що спрямовані на оптимізацію слідчої діяльності [7, с. 8–9].

Важливо, що кожна окрема методика як певна програма розслідування має будуватись з урахуванням методологічних засад: 1) предмет методики розслідування злочинів зумовлений особливостями криміналістичної характеристики; 2) зміст кожної методики визначають особливості пошуково-пізнавальних процесів, що мають свою специфіку на різних етапах розслідування, кожен з яких характеризується кваліфікаційними, процесуальними, оперативно-розшуковими, організа-

ційно-управлінськими, профілактичними завданнями; 3) в основі криміналістичної методики – алгоритми й програми проведення слідчих і процесуальних дій, оперативно-розшукових заходів та їх комплексів (тактичних операцій), спрямованість і послідовність яких залежить від ситуації розслідування [8, с. 374].

Як уже зазначено, на формування рекомендацій щодо оптимального розкриття, розслідування та запобігання злочинам впливають не лише особливості самої такої діяльності, а й характеристики діяльності злочинної. Практикологічний підхід визначає специфіку дослідження обох видів діяльності.

В.В. Тіщенко та А.А. Барцицька слушно зазначають, що ефективне проведення діяльності з розслідування злочинів неможливе без криміналістичного вивчення закономірностей злочинної діяльності та сучасних форм її здійснення [9, с. 61].

Оптимізація та забезпечення ефективності криміналістичної методики розслідування корупційних кримінальних правопорушень, вчинених працівниками правоохоронних органів, полягає, зокрема, у максимальній її орієнтації на потреби практики, яка проявляється у створенні програмно-цільового методу розслідування, тобто у розробці алгоритмів процесу розслідування в цілому або проведення конкретних слідчих (розшукових) дій.

Загалом ідеться про різновид праксеологічного підходу, а саме технологічного підходу у криміналістиці й побудову криміналістичної методики розслідування корупційних кримінальних правопорушень, вчинених працівниками правоохоронних органів, згідно з даним критерієм.

На думку В.В. Тіщенка, виникнення технологічного підходу в криміналістиці зумовлене всім ходом її становлення і розвитку. Активізувавши процес формування цілісного підходу, що полягає в принципово новому напрямі вирішення складних криміналістичних завдань, технологічний підхід у криміналістиці на даний час набуває особливого методологічного значення. Водночас технологічний підхід – це якісно нова форма наукового пізнання та функціонування складних систем – злочинної діяльності та діяльності з розслідування злочинів [10, с. 316–318].

Технологічний підхід у криміналістиці призначений, зокрема, для дослідження складних процесів злочинної діяльності, а також стратегії діяльності з розслідування злочинів. Водночас з позицій технологічного підходу можливо розглядати цілеспрямовані, послідовні процеси, що пов'язані із вирішенням окремих техніко-криміналістичних і тактичних завдань. Розробка технологічного підходу дозволяє розглянути різні процеси у слідчій та експертній діяльності з позиції ефективності та доцільності застосування програмування, а також послідовності їх запровадження [10, с. 321], а отже, запровадження певного алгоритму розслідування кримінальних правопорушень.

Питання алгоритмізації розслідування піддаються ретельнішому вивченню, підсумком якого стала розробка нових типових програм (алгоритмів) розслідування окремих видів злочинів, типових програм проведення окремих слідчих (розшукових) дій, а також наукових і практичних основ застосування таких програм (алгоритмів) як у ручному, так і у машинному варіанті, тобто із застосуванням ЕОМ тощо [11, с. 40].

Отже, під час побудови криміналістичної методики розслідування корупційних кримінальних правопорушень, вчинених працівниками правоохоронних органів, слід констатувати, що застосування алгоритмів істотно та позитивно впливає на ефективність досудового розслідування.

Одним із ефективних алгоритмів під час розслідування зазначених кримінальних правопорушень є методологія «Оцінка загрози з боку особливо небезпечних форм організованої злочинності» (Serious and Organised Crime Threat Assessment, SOCTA), яка є продуктом системного аналізу інформації правоохоронців про кримінальну діяльність і групи, що становлять загрозу для ЄС, щоб допомогти керівникам у визначенні пріоритетів серед загроз організованої злочинності [12].

SOCTA є стратегічним звітом, який оцінює та приділяє особливу увагу боротьбі з тяжкими злочинами та організованою злочинністю в ЄС. Звіт SOCTA містить аналіз та оцінку вразливих сфер і специфічних регіонів країн-членів, на контролювання яких спрямована діяльність

злочинних груп. Крім того, SOCTA містить детальний аналіз сфер злочинної діяльності, окремо організованих злочинних угруповань (ОЗУ), у тому числі методів діяльності та інфраструктури, що використовується. Загальний вплив на суспільство тяжких злочинів та організованої злочинності також є предметом аналізу та відображення у Звіті SOCTA. Усе це реалізується на основі розробленої чіткої та прозорої методології. Сформована методологія SOCTA акцентує увагу на визначенні основних загроз та ризиків у послідовній боротьбі з тяжкими злочинами та організованою злочинністю в ЄС [13, с. 111].

Зміна стратегічного планування у сфері розслідування кримінальних правопорушень (а це передбачає саме SOCTA) однозначно передбачає принципову зміну тактики протидії організованій злочинності. Кримінально-правові інструменти перестають бути домінуючими. Акценти зміщуються у площину тактики слідства, оперативно-розшукової діяльності та кримінальної розвідки, міжвідомчої та міжнародної співпраці, створення нових форм та інструментів, що підвищують ефективність правоохоронних заходів із ліквідації економічного підґрунтя організованої злочинності, ліквідації корупційних зв'язків, зрощення з легальним бізнесом, унеможливлення використання різноманітних ресурсів для реалізації кримінальних намірів тощо. Саме на тактичному рівні проявляється вся майстерність і результативність нового сучасного підходу з використанням методології SOCTA [13, с. 112].

Застосування методології SOCTA як своєрідної інформаційно-алгоритмічної системи під час розслідування корупційних кримінальних правопорушень, вчинених працівниками правоохоронних органів, надає можливість на підставі отриманої аналітичної інформації застосовувати гнучкість у підходах до розслідування.

На гнучкості криміналістичного алгоритму наголошують і вчені-криміналісти, визначаючи його як гнучку систему науково розроблених і формалізованих приписів послідовного виконання в певному порядку оптимальних варіантів слідчих дій, оперативно-пошукових заходів та інших дій, об'єднаних задумом ефективного вирішення проміжних завдань розслі-

дування злочину з урахуванням відповідних типових слідчих ситуацій [14, с. 155].

Таким чином, застосування гнучкого та варіативного підходу до вибору алгоритму, поєднаного із застосуванням творчого підходу детектива/слідчого до реалізації слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, аналізу та оцінки результатів їх проведення, значною мірою визначає ступінь успішності розслідування кримінальних правопорушень, в тому числі і корупційних кримінальних правопорушень, вчинених працівниками правоохоронних органів.

Структура алгоритму, тобто наявність кількості відображених у ньому кроків здійснення дій, значною мірою залежить від сфери його застосування. Якщо це сфера пізнавальна або пов'язана з організацією процесу розслідування в цілому, то й самі алгоритми подаються у схематичному вигляді і мають більш узагальнену структуру, оскільки передбачити всі ймовірні ситуації і запропонувати всі можливі варіанти їх розв'язання, звісно, неможливо. Інша справа – організація здійснення окремої слідчої дії, а в деяких випадках і проведення тактичної операції як комплексу дій та оперативно-розшукових заходів. У цій сфері дійсно можуть бути розроблені більш деталізовані алгоритми, що включають максимально можливу кількість варіантів (кроків) здійс-

нення дій. Саме ця обставина зумовлює їх цінність, тобто чим більше варіантів дій, чим детальніше вони розписані, тим вище якість самого алгоритму [15, с. 105].

Застосування технологічного підходу під час побудови криміналістичної методики є невід'ємною складовою частиною праксеологічних основ дослідження криміналістичної методики і забезпечує її практичне спрямування, адже такий підхід надає чіткий алгоритм дій суб'єктам правозастосування за умов певних слідчих ситуацій [16, с. 147].

Відповідно, у криміналістичній методиці розслідування корупційних кримінальних правопорушень, вчинених працівниками правоохоронних органів, розробляються та рекомендуються до застосування не тільки певні методи, засоби і прийоми діяльності, але й положення, які стосуються: криміналістичної характеристики відповідного виду злочинів; типових слідчих ситуацій; типових переліків обставин, що потребують встановлення; напрямів взаємодії слідчого з іншими учасниками розслідування, правоохоронними та державними органами тощо. Такі рекомендації являють собою програми розслідування за похідною типовою слідчою ситуацією і визначають коло завдань, що вирішуються за допомогою відповідних алгоритмів дій слідчого.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Романовська Л.І. Праксеологічний підхід: теоретико-методологічні аспекти. *Інноваційна педагогіка*. 2020. Вип. 25. Т. 2. С. 157–161. URL: http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2020/25/part_2/33.pdf.
2. Льовкіна О.Г. Теорії ефективної діяльності: тектологія О. Богданова та праксеологія Т. Котарбінського : автореф. дис. ... докт. філос. наук : 09.00.05. Київ, 2012. 35 с.
3. Коваленко А.В. Сутність та методологічне значення праксеологічного підходу в криміналістиці. *Наукові записки Національного університету «Києво-Могилянська академія». Серія «Юридичні науки»*. 2020. Т. 5. С. 32–39. DOI: 10.18523/2617-2607.2020.5.32-39.
4. Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. / за ред. В.Ю. Шепітько та ін. Харків : Право, 2018. Т. 20 : Криміналістика, судова експертиза, юридична психологія. 952 с.
5. Філософський енциклопедичний словник / за ред. В.І. Шинкарука та ін. Київ : Абрис, 2002. 742 с.
6. Криміналістика : підручник / В.В. Пясковський, Ю.М. Черноус, А.В. Самодін та ін. ; за заг. ред. В.В. Пясковського. 2-ге вид., переробл. і доповн. Київ : Право, 2020. 752 с.
7. Щур Б.В. Теоретичні основи формування та застосування криміналістичних методик : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2011. 32 с.
8. Чернявський С.С. Фінансове шахрайство: методологічні засади розслідування : монографія. Київ : Хай-Тек Прес, 2010. 624 с.
9. Тіщенко В.В., Барцицька А.А. Теоретичні засади формування технологічного підходу в криміналістиці : монографія. Одеса : Фенікс, 2012. 198 с.

10. Тищенко В.В. Технологічний підхід як інноваційний напрямок у розвитку криміналістичної науки. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету*. 2015. № 2. С. 316–325. URL: <http://journals-lute.lviv.ua/index.php/visnyk-law/article/view/187/171>.
11. Малярова В.О. Актуальні питання алгоритмізації розслідування окремих видів злочинів. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2016. Вип. 16. С. 39–47. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tpsek_2016_16_9.
12. Уряд утворив Міжвідомчу робочу групу з координації запровадження системи оцінки «СОСТА Україна». *Урядовий портал* : вебсайт. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/uryad-utvoriv-mizhvidomchu-robochu-grupu-z-koordinaciyi-zaprovadzhennya-sistemi-ocinki-socta-ukrayina>.
13. Користін О.Є., Свиридчук Н.П. Національні реалії впровадження методології Європолу СОСТА. *Протидія злочинності: проблеми практики та науково-методичне забезпечення*. 2022. № 1–2. С. 109–116. DOI: <https://doi.org/10.32850/sulj.2022.1-2.20>.
14. Малярова В.О. Тактико-криміналістичні та процесуальні основи пошуку та затримання злочинця : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2005. 238 с.
15. Синчук В.Л. Кореляційні залежності між елементами криміналістичної характеристики та їх використання у методиці розслідування вбивств : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2004. 21 с.
16. Нікітіна-Дудікова Г.Ю. Праксеологічні основи криміналістичної методики розслідування злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканності дітей. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2021. № 51. С. 146–149. URL: <http://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc51/31.pdf>.